

УДК 339.138:631.37

DOI: 10.24144/2078-1431.2024.2(33).235–242

*Михайло Газуда,**доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки, підприємництва і торгівлі**Вікторія Ігнац,**студентка економічного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто підходи до формування соціально-економічної політики через призму обґрунтування її концептуальних основ, визначення ролі освітньої галузі соціальної інфраструктури у забезпеченні економічними знаннями всіх верств населення, і, як наслідок, формування комфортного середовища функціонування і розвитку суб'єктів господарювання, підвищення рівня життя та добробуту людей. Нині в Україні спостерігається зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами, що актуалізує необхідність посиленої уваги до цієї проблематики, її розгляду не тільки з медичної точки зору, але й соціального й гуманістичного аспектів. Окреслено роль концепції розвитку інклюзивної освіти, метою якої є визначення пріоритетів державної політики у сфері освіти у напрямі забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами та створення умов для вдосконалення системи освіти і соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, зокрема інвалідністю, шляхом упровадження інноваційних технологій, інклюзивного навчання. Водночас важливою концептуальною основою інклюзивної освіти є формування нової філософії соціальної політики стосовно позитивного ставлення до дітей та осіб з порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю. При цьому необхідністю зумовлюється створення інклюзивно-ресурсних центрів — установ, що утворюються для забезпечення права осіб з особливими освітніми потребами на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу. Зазначимо, що провадження діяльності інклюзивно-ресурсних центрів можливе тільки за наявності коштів та дій, спрямованих на їх використання в установленому порядку за цільовим призначенням. При цьому джерелами фінансування інклюзивно-ресурсних центрів є кошти засновника, благодійні пожертви юридичних та фізичних осіб, інші джерела, не заборонені законодавством, у тому числі кошти, одержані за надання додаткових освітніх та інших платних послуг, гранти, дарунки, інші надходження, одержані від юридичних та фізичних осіб. Виявлено, що фінансово-господарська діяльність інклюзивно-ресурсних центрів

є багатоаспектною, потребує забезпечення сучасними технічними засобами, відповідними потребам учнів з різними категоріями особливих освітніх потреб, належного рівня безпеки та комфорту для здобувачів освіти з ООП та фахівців центру. Важливою є розробка системи постійного оновлення та підтримки матеріально-технічної бази центру, врахування індивідуальних потреб учнів при закупівлі обладнання та матеріалів. Зауважено на тому, що розробка програм підготовки та підтримки фахівців є важливим аспектом ефективного використання матеріальних ресурсів центру.

Ключові слова: соціальна політика, економічна діяльність, освітня галузь, соціальна інфраструктура, особливі освітні потреби, інклюзивна освіта, інклюзивно-ресурсний центр.

The article examines approaches to the formation of socio-economic policy through the prism of substantiation of its conceptual foundations, determination of the role of the educational sector of social infrastructure in providing economic knowledge to all segments of the population, and, as a result, formation of a comfortable environment for the functioning and development of business entities, improvement of living standards and well-being of people. Today in Ukraine, there is an increase in the number of children with special educational needs, which actualizes the need for increased attention to this issue, its consideration not only from a medical point of view, but also from the social and humanistic aspects. The author outlines the role of the concept of inclusive education development, which aims to determine the priorities of the State policy in the field of education in the direction of ensuring constitutional rights and State guarantees for children with special educational needs and creating conditions for improving the system of education and social rehabilitation of children with special educational needs, including disabilities, through the introduction of innovative technologies and inclusive education. At the same time, an important conceptual basis for inclusive education is the formation of a new philosophy of social policy regarding a positive attitude towards children and persons with disabilities and disabilities. This necessitates the creation of inclusive resource centers — institutions established to ensure the right of persons with special educational needs to receive pre-school and general secondary education, including in vocational (vocational-technical), professional higher education and other educational institutions that provide education, by conducting a comprehensive psychological and pedagogical assessment of a person's development and providing them with systematic qualified support. It should be noted that the activities of inclusive resource centers are possible only if funds are available and actions are taken to use them in accordance with the established procedure for their intended purpose. The sources of funding for inclusive resource centers are the founder's funds, charitable donations from legal entities and individuals, and other sources not prohibited by law, including funds received for the provision of additional educational and other paid services, grants, gifts, and other receipts received from legal entities and individuals. It has been found that the financial and economic activities of inclusive resource centers are multifaceted, requiring the provision of modern technical means that meet the needs of students with different categories of special educational needs, an appropriate level of safety and comfort for students with SEN and center specialists. It is important to develop a system of constant updating and maintenance of the material and technical base

of the center, taking into account the individual needs of students when purchasing equipment and materials. It is emphasized that the development of training and support programs for specialists is an important aspect of the effective use of the center's material resources.

Keywords: social policy, economic activity, educational sector, social infrastructure, special educational needs, inclusive education, inclusive resource center.

Постановка проблеми. На сьогодні дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, в Україні понад 1 млн, що становить 12% до загальної чисельності дітей у країні [5, с.1]. Стрімке зростання чисельності дітей з особливими освітніми потребами актуалізує роль освітньої галузі соціальної інфраструктури у забезпеченні економічними знаннями всіх верств населення, і, як наслідок, формування комфортного середовища функціонування і розвитку суб'єктів господарювання, підвищення рівня життя та добробуту людей. Зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами дедалі більше актуалізує необхідність уваги та участі з боку держави, зокрема надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам та державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, а також створення інклюзивно-ресурсних центрів. Отже, однією з актуальних проблем сьогодення є питання соціальної політики у галузі освіти, в якій окреслюється досліджувана проблематика як на національному, так і глобальному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі соціальна політика розглядається як складне явище. Аналіз наукової літератури свідчить, що проблемі формування соціальної політики в умовах демократизації присвячена значна кількість наукових робіт. Теоретико-методологічний аналіз сутності соціальної політики розглядається багатьма вітчизняними науковцями, зокрема І. Алексеєнко, О. Березовською-Чміль, С. Брехарею, М. Головатим [1], В. Горбатенком, В. Гошовською, О. Дороніним, О. Івановою, Л. Ільчуком, Н. Громадською, А. Крупником, Е. Лібановою, М. Михальченком, Т. Семигіною, П. Шевчуком [7] та ін.

Концептуальні основи соціальної політики осмислювались протягом багатьох століть, що знайшло відображення у комплексі існуючих теорій, доктрин, концепцій щодо суспільного устрою, взаємодії людини і суспільства, формуванні відносин між громадянином і державою. Вітчизняні науковці Л. Юрженко і Ю. Шепілов зазначають, що на межі ХІХ–ХХ ст. поняття соціальної політики розвивалось у контексті поняття соціальної держави, переважно розглядаючись як різновид економічної політики. Багато дослідників того часу вважали, що обов'язки соціальної держави зводяться лише до проголошення соціально-економічних прав громадян на працю, відпочинок, соціальне забезпечення тощо [8, с. 75]. Як наголошує Г. Лопушняк, соціальна політика є явищем суспільно-історичним: вона з'являється з виникненням держави, спрямована на узгодження спільної діяльності людей та утвердження загальнодержавних пріоритетів і є регулятором взаємовідносин соціальних структур і соціальних інститутів, а

також суспільного та індивідуального життя людини [4]. Сучасні теоретичні дослідження і практика сьогодення доводять, що соціальна політика та її реалізація нині стають більш прагматичними та орієнтованими не стільки на підтримку економічно слабких верств та консервацію існуючих соціальних імперативів, скільки на створення передумов для підвищення мотиваційного потенціалу, мобільності, трудової продуктивної активності людських ресурсів, як зазначає А. Колот [2, с. 6].

Аналізуючи результати попередніх досліджень і враховуючи особливості сучасного етапу політичного життя українського суспільства, варто дослідити зміни і окреслити нові трактування сутності соціальної політики, охарактеризувати підходи щодо розуміння цього поняття, зокрема обґрунтувати «людський вимір» соціальної політики.

Мета статті полягає в обґрунтуванні концептуальних основ інклюзивної освіти як важливої складової соціальної політики держави.

Результати дослідження. Вплив соціальної інфраструктури на підвищення продуктивності праці виявляється в різних аспектах: скорочуються втрати робочого часу, створюються сприятливі соціально-побутові і житлові умови, розвиваються здібності людей до праці через піднесення освітнього і культурно-технічного рівня працівників. У напрямі підвищення освітнього рівня населення важливим є реалізація прав на здобуття повної загальної середньої освіти незалежно від стану здоров'я, інвалідності, особливих освітніх потреб, а також інших обставин та ознак через впровадження інклюзивної освіти та створення інклюзивно-ресурсних центрів у територіальних громадах.

Інклюзивно-ресурсний центр є установою, що утворюється з метою забезпечення права осіб з особливими освітніми потребами на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку осіб та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу. У процесі діяльності інклюзивно-ресурсний центр керується Конституцією України, Конвенцією про права осіб з інвалідністю, законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту», «Про дошкільну освіту», Положенням КМ «Про інклюзивно-ресурсний центр» та іншими актами законодавства.

Україною ратифіковано основні міжнародні документи у сфері забезпечення прав дітей та прав людей з інвалідністю, згідно зі світовими стандартами освіти, соціального захисту та охорони здоров'я. Стаття 24 Конвенції ООН про права людей з інвалідністю визначає обов'язок держави щодо реалізації інклюзивної моделі освіти. Інклюзивна модель освіти передбачає отримання освіти учнями або студентами з інвалідністю та учнями або студентами з особливими освітніми потребами, в умовах коли вони навчаються в загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання. Це є альтернативою інтернатній системі, за якої вони утриму-

ються та навчаються окремо від інших дітей, або домашньому та індивідуальному навчанню [6, с. 4].

Інклюзивно-ресурсний центр є юридичною особою, що утворюється як бюджетна установа, має рахунки в органах казначейства, самостійний баланс, печатку, бланк зі своїм найменуванням. Центр провадить діяльність з урахуванням таких принципів, як повага та сприйняття індивідуальних особливостей дітей, дотримання інтересів дитини, недопущення дискримінації та порушення прав дитини, конфіденційність, доступність освітніх послуг з раннього віку, міжвідомча співпраця. Така установа є неприбутковою та не має на меті отримання прибутку. Забороняється розподіляти отримані доходи (прибутки) або їх частини для розподілу серед засновників (учасників), членів такої організації, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб. Доходи (прибутки) Центру використовуються винятково для фінансування видатків на утримання Центру, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених його установчими документами.

Інклюзивно-ресурсний центр надає послуги дітям з особливими освітніми потребами, які проживають (навчаються) в територіальній громаді, за умови подання відповідних документів та укладання договорів про обслуговування. У разі обслуговування дітей з особливими освітніми потребами з інших адміністративно-територіальних одиниць або об'єднаних територіальних громад інклюзивно-ресурсний центр не пізніше 15 числа наступного місяця з дня звернення за допомогою чи супроводженням інформує про них засновника та орган управління. Центр за необхідності у своїй структурі може мати філії, що не мають статусу юридичної особи і діють на підставі положення, затвердженого засновником.

Основними завданнями інклюзивно-ресурсного центру є:

- 1) проведення комплексної оцінки, у тому числі повторної, та здійснення системного кваліфікованого супроводу осіб у разі встановлення у них особливих освітніх потреб;
- 2) надання рекомендацій закладам освіти щодо розроблення індивідуальної програми розвитку особи;
- 3) консультування батьків, інших законних представників особи з особливими освітніми потребами щодо особливостей її розвитку;
- 4) забезпечення участі педагогічних працівників інклюзивно-ресурсного центру: у діяльності команди психолого-педагогічного супроводу особи з особливими освітніми потребами; у семінарах, тренінгах, майстер-класах для підвищення кваліфікації педагогічних працівників, обміну досвідом тощо;
- 5) залучення (у разі потреби) педагогічних працівників інклюзивно-ресурсного центру під час засідань психолого-педагогічного консиліуму у спеціальних закладах загальної середньої освіти;
- 6) надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових та інших послуг дітям з особливими освітніми потребами: дітям раннього та

дошкільного віку, які не відвідують заклади дошкільної освіти; дітям, які здобувають освіту у формі педагогічного патронажу;

7) визначення потреби в асистенті учня та/або супроводі дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі (групі);

8) визначення категорії (типу) особливих освітніх потреб (труднощів), ступеня їх прояву та рівня підтримки особи з особливими освітніми потребами в закладі освіти;

9) надання консультативної, психологічної допомоги батькам, іншим законним представникам осіб з особливими освітніми потребами у формуванні позитивної мотивації щодо розвитку таких дітей та підвищення обізнаності щодо організації їх навчання і виховання;

10) інформування громади про діяльність інклюзивно-ресурсного центру та взаємодія з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти, закладами охорони здоров'я, закладами (установами) соціального захисту населення, службами у справах дітей, громадськими організаціями тощо;

11) ведення обліку осіб, які звернулися до інклюзивно-ресурсного центру, шляхом формування їх електронного переліку в АС «ІРЦ»;

12) підготовка звітної та аналітичної інформації про результати діяльності інклюзивно-ресурсного центру. У період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) додатковими завданнями інклюзивно-ресурсного центру є:

- проведення комплексної оцінки, у тому числі повторної, та здійснення системного кваліфікованого супроводу осіб з особливими освітніми потребами, які вимушені змінити своє місце проживання (перебування) та:
- зараховані в інклюзивні класи (групи) закладів освіти і не отримують додаткових психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг за місцем навчання;
- здобувають освіту з використанням технологій дистанційного навчання, але не отримують корекційно-розвиткових або психолого-педагогічних послуг за місцем навчання внаслідок особливостей психофізичного розвитку;
- надання інформації батькам (іншим законним представникам) особи з особливими освітніми потребами, які переїхали на тимчасове місце проживання в межах України, про заклади освіти, в яких можна продовжити здобуття освіти та можливість отримання психологічної, соціальної та іншої допомоги.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження виявлено, що освітня галузь соціальної інфраструктури відіграє важливу роль у формуванні комфортного середовища функціонування і розвитку суб'єктів господарювання, підвищенні рівня життя та добробуту людей шляхом забезпечення економічними знаннями всіх верств населення. При цьому вагомого значення набуває активізація соціальної політики держави у напрямі вирішення проблемних питань інклюзивної освіти. Доцільним є формування концепції розвитку інклюзивної освіти, тобто визначення пріо-

ритетів державної політики у сфері освіти в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами, а також створення умов для вдосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі з інвалідністю, шляхом упровадження інноваційних технологій, зокрема, інклюзивного навчання, створення інклюзивно-ресурсних центрів [3]. Ідеться про формування нової філософії соціальної політики щодо позитивного ставлення до дітей та осіб з порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головатий М.Ф. Соціальна політика: політико-правові засади та особливості управління соціальними процесами // Управлінські аспекти соціальної роботи: курс лекцій. К: МАУП, 2002. 376 с.
2. Колот А. Генезис соціальної політики під впливом глобалізації та лібералізації економічних відносин // Україна: аспекти праці. 2008. № 1. С. 3–11.
3. Концепція розвитку інклюзивної освіти, 01.10.2010. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>
4. Лопушняк Г. Соціальна політика як визначальний напрям внутрішньої політики держави // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2011. № 2. С. 244–251.
5. Проблеми організації інклюзивної освіти в навчальному закладі. URL: <https://dpsz2018.blogspot.com/2018/11/blog-post259.html>
6. Рекомендаційні матеріали щодо створення Нового Освітнього Простору. URL: <http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/upload/%D0%9D%D0%9E%D0%9F.pdf>.
7. Шевчук А. В. Використання зарубіжного досвіду для управління розвитком регіональних освітніх систем України // Економіка та управління національним господарством. 2014. №3. С.164-170.
8. Юрженко Л., Шепіло Ю. Конструювання моделі соціальної держави // Політичний менеджмент. 2003. № 1. С. 74–83.

REFERENCES

1. Holovaty M.F. (2002). Sotsial'na polityka: polityko-pravovi zasady ta osoblyvosti upravlinnya sotsial'nymy protsesamy [Social policy: political and legal principles and features of managing social processes]. *Upravlins'ki aspekty sotsial'noyi roboty: kurs lektsiy — Management aspects of social work: a course of lectures*. K: MAUP [in Ukrainian].
2. Kolot A. (2008). Henezys sotsial'noyi polityky pid vplyvom hlobalizatsiyi ta liberalizatsiyi ekonomichnykh vidnosyn [Genesis of social policy under the influence of globalization and liberalization of economic relations]. *Ukrayina: aspekty pratsi — Ukraine: aspects of work*. No. 1. P. 3–11 [in Ukrainian].
3. Kontseptsiya rozvytku inklyuzyvnoyi osvity [Concept of development of inclusive education]. Retrived from <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> [in Ukrainian].

4. Lopushnyak H. (2011). Sotsial'na polityka yak vyznachal'nyy napryam vnutrishn'oyi polityky derzhavy [Social policy as a defining direction of the state's internal policy]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi derzhavnogo upravlinnya pry Prezydentovi Ukrainy — Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*. No.2. P. 244–251 [in Ukrainian].
5. Problemy orhanizatsiyi inklyuzyvnoyi osvity v navchal'nomu zakladi [Problems of organizing inclusive education in an educational institution]. Retrived from <https://dpsz2018.blogspot.com/2018/11/blog-post259.html> [in Ukrainian].
6. Rekomendatsiyi materialy shchodo stvorennya Novoho Osvitn'oho Prostoru [Recommendation materials regarding the creation of the New Educational Space]. Retrived from <http://dfrr.minregion.gov.ua/foto /upload/%D0%9D%D0%9E%D0%9F.pdf> [in Ukrainian].
7. Shevchuk A. V. (2014). Vykorystannya zarubizhnoho dosvidu dlya upravlinnya rozvytkom rehional'nykh osvitnikh system Ukrainy [Using foreign experience to manage the development of regional educational systems of Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnya natsional'nym hospodarstvom — Economy and management of the national economy*. No. 3. P.164-170 [in Ukrainian].
8. Yurzhenko L., Shepilo YU. (2003). Konstruyuvannya modeli sotsial'noyi derzhavy [Designing a model of the social state]. *Politychnyy menedzhment — Political management*. № 1. S. 74–83 [in Ukrainian].